

**ქართველ  
მეფეთა  
ტიტული  
კურთხევა  
და  
რეგალიები**

ალექსანდრე ხახანაშვილი

**ქართველ მეფეთა ტიტული  
კურთხევა  
და რეგალიები**

”მოამბე” 1895 წ.

ჩვენთა მეფეთა სრული ტიტული ნაყოფია ჯერ იმ ფიქრისა, რომ ვითომ საქართველოს სამეფო გვარი იყო შთამომავალი დავით წინასწარმეტყველისა და მერე ბიზანტია-სპარსეთის გავლენისა. აი ამიტომაც ჩვენთა მეფეთაგან ხელმოწერილ ნაშთებში მეფენი მოხსენებულნი არიან კუროპალატად და „მეფეთა მეფედ“, როგორც სპარსეთში ირანის მფლობელს უწოდებდნენ შაჰინ-შაჰს. მესამე საყურადღებო გარემოება მეფის ტიტულში არის სიტყვა „პატრონი“, რომელიც უდრის მნიშვნელობით მფარველს, მცველს. პატრონი შემდეგ შეიცვალა ბატონად<sup>1</sup> და აქედან წარმოსდგა სიტყვა „ბატონიშვილი“, „ბატონის რძალი“. „პატრონი“ ქართულს ენაში შემოღებული უნდა იყოს ლათინურ ენიდან და ვგონებთ მცირე აზიით უნდა მოსულიყოს ჯვაროსანთა ლაშქრობის დროს, როცა ქართველნი და დასავლეთის ფეოდალნი ერთმანეთს შეხვდნენ სირიაში იერუსალიმის ასაღებად. ამ დროსვე ეკუთვნის, მაგალ., სომხურს ენაში დამკვიდრებული სიტყვა პარუმ. ეს სიტყვა წარმომდგარია სიტყვიდან „პარონ“ და ჰნიშნავს ბატონს. დედოფალიც, როგორც მეფე, იწოდებოდა პატრონად და დედოფალთ-დედოფლად აი ნიშნად, თუ გნებავთ, დასაწყისი წილკნის

გუჯრისა:

<sup>1</sup> ნახე ჩემი „გუჯრები“, ქუთაისი, 1891, გვ. 129, 137, 145.

„ჩვენ ღვთივ აღმატებულმან, ღვთივ დამყარებულმან იესიან-დავითიან-სოლომონიან პანკრატოანმან, ძემან ცხებულის საქართველოს მეფის თეიმურაზისამან და კახეთის არაგვის მპყრობელ მქონებელმან ერეკლემ, თანამეცხედრემან ჩვენმან ქრისტეს მოყვარემან დედოფალთ დედოფალმან პატრონმან ანნამ“... პატრონად იწოდებოდნენ აგრედვე გურიელი, დადიანი და შემდეგ საერთოდ ყმების ბატონები.<sup>2</sup> მაგრამ მართო ბატონს, მეფეს ეკუთვნოდა ტიტული „ცხებული“, „გვირგვინოსანი“ და „იესიან-დავითიან-სოლომონიან პანკრატოანი“<sup>3</sup> ცხებული მეფე, როგორც რუსეთში „миропомазанный“, საქართველოში გავრცელდა ურიასტანის ხელმწიფეთა და ბიზანტიის იმპერატორთა ბაძვითა. ეს ტიტული უფრო გაზვიადებულია ბაგრატის გუჯარში: „სკიპტრა პორფირის და გვირგვინის მპყრობელმან აფხაზთა და ქართველთა მეფობისამან, რანთა, კახთა და სომეხთა განგემ და ყოველისა აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთისა ორი-

<sup>2</sup> ჩვენი ბატონი უდრის რუსეთში осподарь, государь-ს სიტყვიდან оспода, господа, იეჭიეჭ, რომელიც აღნიშნავს ცალკე ოჯახს თავის ავლა-დიდებით. აქედან осподарь, государь, ნიშნავს უფლებით აღჭურვილს კაცს – ოჯახის უფროსს, რომელსაც ემორჩილებიან სახლის წევრნი, შეადარე Романовичь-Славатияскій – Рус: госуд. Право I 139.

<sup>3</sup> ჩემი „გუჯრები“ გვ. 30, „გვირგვინოსანი მეფე პატრონი როსტომ“, გვ. 99 „ცხებული მეფე“ თეიმურაზ; შეადარე ჩემი „Двор. акты“ (M., 1893) стр. 12, Ираклий сынъ номазннаго царя Теймураза ნახე აქვე გვ. 15 (коронованный) გვ 19, 39 და სხვ, „გუჯრები“ გვ. 108.

სავე ტახტისა... მეფეთა მეფემან დიდმან ბაგრატ<sup>4</sup> (ჩემი „გუჯრები 126). ჩვენს გვირგვინოსანს და ღვთივ აღმატებულს უდრის ფრანკთა coronatus და divina dispensante gratia, სკიპტრას კი S c e p t e r (accipe sceptrum regiae potestatis insigne). გვირგვინი და სკიპტრა სამეფო რეგალიებია. კარელინგების დროს პირველად აღნიშნება მირონცხება მეფეთა. ეს ჩვეულება ურიასტანში იქნა პირველად შემოღებული: საულმა მირონ სცხო

დავით და აკურთხა მეფედ. არც დასავლეთ ევროპაში და არც საქართველოში გამეფება არ იყო აუცილებლად დამოკიდებული საეკლესიო მირონცხებისა და დაგვირგვინების აქტზედ ჩვენთა მეფეთა შორის ბევრი არ იყო დაგვირგვინებულ-მირონცხებული, თუმცა ეს გარემოება არ აბრკოლებდა მეფედ წოდებულიყო და ასულიყო ტახტზედ. საქართველოში ისეთი მაგალითიც ბევრჯელ ყოფილა, მეფეს სიცოცხლეშივე დაუგვირგვინებია თავისი მემკვიდრე, რათა ამ გზით მოესპო მოსალოდნელი შფოთი და უსიამოვნება სამეფოში თვისის გარდაცვალების შემდეგ. თამარ მეფე გიორგიმ აკურთხა და დასვა „მეფად“ 1171 წ. „ფიცითა და აღთქმითა სამეფოსათა“.<sup>5</sup> ფიცი უუძველესადვე აუცილებელი საჭიროება იყო მეფეთა წინაშე ერთგულების დასამტკიცებლად. თვით მეფე გიორგი ახლად დაგვირგვინებულს თამარს ფიცით აღუთქვამს ერთგულებას.

---

<sup>4</sup> შეადარე ტიტული ფრანკთა მეფისა: *Serenissimus angustus a Deo coronatus magnus imperator... qui et, per misericordiam Dei rex Francorum et Langobardorum Ludwig I, Brunner Deutsche Rechtsgeschichte II, 14.*

<sup>5</sup> ვახუშტი-ისტორია, 196.

„ქართლის ცხოვრებაში“ საყურადღებო აღწერილობაა ამ ცერემონიისა: „განზრახვითა და გამორჩევითა მისითა (მამისა) და უფროსლა განგებითა ზენისა მის ყოველთა შარავანდელთა მინიჭებითა, შვილი მათი თამარ ნათელი და ბრწყინვალეზაღ თვალთა მათთა და გვირგვინი და მანიაკი ყოველთა მეფეთა და ჯელმწიფეთა: მეფე ჰყო თანადგომითა პატრიარქთა და ყოველთა ეპისკოპოსთათა, დიდებულთა იმერთა და ამერთა, ვაზირთა, სპასჰეტთა და სპასალართათა და დასვა მარჯვენით თვისსა მეფე და დედოფალი შემკული და შემოსული პირადპირადად ფესვედითა ოქროვანითა, ბისონითა და ზეზითა რომელსა ჰხადა მთად ღვთისად და დაადგა თავსა მისსა გვირგვინი ოქროსა მის ოფაზისა, აღმკული იაკინთთა და სამარავდლოთა მიერ და მდიდარნი ერისანი ლიტანიობდეს წინაშე პირსა მისსა და თვით მეფემან, მფიცებელმან ერთგულობისა და ერთსულობისა მისისათვის, შეჰვედრა იგი ღმერთსა.“<sup>6</sup>

დაგვირგვინების შესახებ „ქარ. ცხ.“ მეორე აღვილას

გადმოგვეცემს, რომ „შესხმასა და გალობასა შინა, ვინათ-  
გან ლიხთ-იმერთაგან იყო დადგმად გვირგვინისა თავსა  
სამეფოსა, აწვიეს მონაზონი, მადლით შემოსილი,  
მთავარ-ეპისკოპოზი ქუთათელი ანტონი საღირის ძე  
მიღებად გვირგვინისა, და, სრულყვეს რა კურთხევაჲ  
დალოცეს მაშინ კახაბერ კვირიკეს ძე, ერისთავი რაჭისა  
და თავკვერისა და სრულ ჰყვეს მოძულეთა სვანთა და

---

<sup>6</sup> „ქართ.-ცხოვ.“ I. 274.

დიდებულთა ვარდანის ძეთა საღირის ძეთა და ამანელის  
ძეთა მიღებად და დადებად<sup>7</sup> კრმლისა, ამას შინა ჰკრეს  
სპილენძ-ჭურთა, ბუკთა, ქოსთა და წინწილთა და იყო  
ზარი და ზვიმი ქალაქსა შინა, სიხარული და მხიარუ-  
ლება, შვება და გამოსვენება და იმედი უიმედო ქმნილ-  
თა და თავყვანის სცეს, დალოცეს სპათა შვიდთავე სამე-  
ფოსათა და დაიპყრო თვითეულმან თვისი ადგილი“.

მეფის კურთხევის ამბავს დანვრილებით მოგვითხრობს  
პაპუნა ორბელიანი. მის დროს ეკურთხა მეფედ თეიმურაზი  
მცხეთაში და აი სწორედ ამ კურთხევის გარემო-  
ებას აღგვინერს პაპუნა. ამ კურთხევას დაესწრო პატარა  
კახი ერეკლე, ძე მისი, ანნა დედოფალი, დიდებულნი და  
წარჩინებულნი სამღვდელთა, ამ აღწერილობაში ჩვენთვის  
საინტერესოა ის ადგილი, სადაც მოხსენებულა, რა სამეფო  
ნიშნები იხმარებოდა ძველს საქართველოში მეფის  
კურთხევის დროს. ეკლესიაში მეფე მიიყვანეს აღსავლის  
კარის ქვემო ალაგას. გარშემო ეხვივნენ იქ მყოფნი  
ეპისკოპოსნი. აქ პატრიარქმა მეფეს ჯერ ჰკითხა  
სარწმუნოება და შემდეგ თვით წაუკითხა აღთქმის  
ეპისტოლე. ეკლესიის შუაგულ იყო გამართული  
დიდი ტახტი, რომელზედაც იდგა ორი სელი. როდესაც  
პატრიარქმა დაასრულა აღთქმის ეპისტოლეს  
კითხვა, მაშინვე მეფე ავიდა ტახტზედ და ერთ  
ხელზედ დაბძანდა, გვერდით პატრიარქი მოუჭდა,  
მეფე შეჰმოსეს მარტივის ბისონით, შემდეგ სარდალმა  
ქაიხოსრომ და მუხრან-ბატონმა მიიყვანეს იგი აღ-

---

<sup>7</sup> ქართ.-ცხოვ. I, 278 თამარ მეფის ტახტზედ ასვლის შესახებ ნახე В а р д а н ъ, Исторія (пер. Эмина) გვ. 162.

სავლის კართან. აქ მიეგებნენ მთავარ-ეპისკოპოზნი

და ალავერდელი, რომელთაც შეიყვანეს საკურთხეველად და სცხეს საცხებელი ჯვარის სახედ, შუბლზედ, ბეჭზედ და გულზედ. რა გაათავეს ყველა ეს, ბისონზედ ჩააცვეს დიადიმა, წამოასხეს პორფირი, სამეფო გვირგვინი დაადგეს, სკიპტრა მისცეს მარჯვენა ხელში და მარცხენაში კი ჰქონდა ქვეყნის სფეროჲ. როცა გათავდა ამის წირვა, ცხებული მეფე დაბძანდა სამეფო ტახტზედ და ამის სპასალარმა ქაიხოსრო ორბელიანმა მიართვა ხმალი, რომელიც დალოცვის უმაღლეს მემოარტყეს მეფესა.<sup>8</sup> ოთხი დროშა იღებდა მონაწილეობას ამ ცერემონიაში. თუ შევადარებთ გუჯრებსა და სიგელებში მოხსენებულს ჩვენთა მეფეთა ტიტულს თამარისა და თეიმურაზის კურთხევის აღწერილობას – ამ ორის მაგალითით შეიძლება დაკმაყოფილდეს კაცი – მაშინ თვალსაჩინოდ გავითვალისწინებთ საქართველოში ტახტზედ ასვლის ისტორიას. მეფის ტახტზედ ასვლას ამტკიცებდა მისი დაგვირგვინება და მირონცხება. ყველგან ახალის მეფის ტახტზედ ასვლა სადღესასწაულო ცერემონიით სწარმოებდა. ამ ცერემონიას ჰქონდა სარწმუნოებრივი მნიშვნელობა, როგორც ურიასტანში, აგრედვე საბერძნეთში, დასავლეთ ევრობაში და რუსეთშიაც. დედოფლის დაგვირგვინება რუსეთ-

---

<sup>8</sup> ქართლ.-ცხოვ. II, 382-1386. შეადარე წერილი ალ. გარსევანაშვილისა „ივერია“ 1888, № 59. საინტერესო ცნობანი თურქთა დაგვირგვინების შესახებ ნახე Древний обрядъ коронаванія У тюркскихъ народов Н. З а с ъ д а т е л е в а. (Изв. археол., ист. и этногр при Казанск. унив., т. XII вып 4),

ში შემოღებულ იქნა პეტრე პირველის დროს; ჩვენში თამარ-დედოფალი დაგვირგვინებულ იქნა, როგორც მეფე და არა როგორც მეუღლე მეფისა. დასაგვირგვინებლად არ იყო არც ჩვენში და არც სხვაგან გადაწყვეტილად აღნიშნული წლოვანობა სამეფო კაცისა. ადგილად, სადაც მეფის კურთხევა სწარმოებდა, მხოლოდ დროთა განმავლობით, გახდა მცხეთა, როგორც საფრანგეთში რეიმსი, პრუსიაში – კენისბერგი, პოლონიაში – კრაკოვი, რუსეთში – მოსკოვი. კურთხევის დროს პირველი იყო კათოლიკოზი, რომელსაც თან ახლდა უმაღლესი სამღვდელთა. კურთხევა და მირონცხება იმის ნიშანი იყო, რომ მეფე არის ქვეყნიური მოადგილე უფლი-

სა და მისი თანამდებობა ღვთიურის ჩამომავლობისაა. ამ აქტით მტკიცდება კავშირი მეფესა და ერს შორის, ქვეყნის გამგებელი ყოვლის დამბადებლის მადლით აღიჭურვებოდა და თვისთა ქვეშევრდომთა ბატონად ისახებოდა, რასაც ჰმონწობდა ტახტი, გვირგვინი, პორფირა, სკიპტრა და ქვეყნის სფეროი. სახელმწიფო რეგალიები, სხვათა შორის, აღნიშნულია საქართველოს გერბზედაც.

პატრიარქი<sup>9</sup> ვიდრე აკურთხებდა მეფეს, ათქმევინებდა სიმბოლოს სარწმუნოებისას; ამით მეფეს უნდა ეღიარებინა, რომ მართლმადიდებელ ეკლესიის შვილი ვარო. შემდეგ სწარმოებდა დაგვირგვინება. რუსეთში თვით მეფე იღებს ხელში სკიპტრას და ქვეყნის სფეროს, თვით იღვამს გვირგვინს და ამით აღნიშნავს თვით-მპყრო-

---

<sup>9</sup> Романовичъ-Славатинскій – Система рус. Госуд. права I, 125 (Кіевъ 1886).

ბელობას.<sup>10</sup> ჩვენში მეფეს აძლევენ ხელში სკიპტრას და სფეროს, წარმოასხამენ პორფირს, დაადგამენ გვირგვინს. ასეთი მოქმედება ჩვენის მეფისა გვიხატავს მის შემოზღუდულს უფლებას. დიდებულთა მონაწილეობა დაგვირგვინების დროს და მათი დახმარება სკიპტრა-სფეროს მოღებაში ახასიათებს საპოლიტიკო წესწყობილებას. ამგვარად რელიგია და პოლიტიკა ერთად არის ჩაქსოვილი მეფის კურთხევა-დაგვირგვინების ცერემონიაში.

წყარო, საიდანაც მომდინარეობდა მეფის უფლება, დაცულია თვით ტიტულში; იგი იწყება სიტყვებით: „ნებითა და შეწვენითა ღვთისათა“<sup>11</sup> ანუ „ჩვენ ღვთივ გვირგვინოსანმან.“<sup>12</sup> ეს ტიტული უდრის ევროპელთა *Dei gratiae, par Ia grace de Dieu, Von gottes Gnaden, bythe grace of God*. დასავლეთ ევროპაში, ნაპალეონ მესამის წაბადვით, იტალიამ, ბოლგარიამ და სხვ. შემოიღეს ტიტული *par Ia grace de Dieu et Ia volonte du peuple* ესე იგი: „მადლითა ღვთისათა და სურვილითა ერისათა“... მეფე, როგორც ღვთისგან ნაკურთხი, მსგავსად კათალიკოსისა, ხელშეუხებელი იყო. ამიტომ მეფე ვახტანგი თვის კანონებში არ აწესებს სასჯელს

---

<sup>10</sup> მეფეს წინადაც კურთხებდა ეპისკოპოსი, შემდეგ კათალიკოზობის დადგენისა – კათალიკოზი; ბაგრატიონთა დროს გვირგვინს „დაადგმიდა ქუთათელი მეფეთა ქუთაისის ტახტისათვის“. ვახუშტის

ისტორია გვ. 11.

<sup>11</sup> ნახე ჩემი „გუჯრები“ გვ. 2, „ნებითა და შეწვევითა ღვთისათა ჩვენ დედოფალმან პატრონმან მარიამ“... შეადარე ჩემი „Двор акты“ გვ. 18, Волею и помощью Божьей мы коронованный.

<sup>12</sup> იქვე გვ. 30. „ჩვენ ღვთივ გვირგვინოსანმან მეფეთ მეფემან ხელმწიფემან პატრონმან როსტომ“.

მეფისა და პატრიარქის შეურაცხყოფისათვის, თუმცა აღიარება მათის სინმიდისა (Sacro-Sanctus რომში) არ მოსჩანს ჩვენს რჯულდებაში. ვახტანგი პირდაპირ ამბობს: „მეფისა და კათალიკოზის საქმე, უკადრისი თუ რაც რამ ფერია, ორისავე სწორი არის; ამიტომ რომ ერთი ხორცის ხელმწიფე არის და მეორე სულისა, კურთხევა და პატივიც ღვთისაგან და კაცისაგანცა სწორე აქვსთ“.<sup>13</sup> მართლაც, კათალიკოზიც თავის ტიტულში ჰხმარობს აგრედვე სიტყვებს „ნებითა და შეწვევითა ღვთისათა“...

ჩვენთა მეფეთა რეგალიები ანუ სიმბოლური კუთვნილება მათის ღირსებისა იყო: 1, გვირგვინი-სიმბოლო დიდებისა; 2, სკიპტრა – სიმბოლო მართლმსაჯულებისა, სიბრძნისა, და მადლისა (პირვანდელი მისი სახე მწყემსის კვერთხია); 3, ქვეყნის სფერო – სიმბოლო ქვეყნის პურობისა (ბურთი დედამიწის სახით – globus – ჯერ რომში იხმარებოდა და იქიდან გავრცელდა ევროპაში); 4, ტახტი – სიმბოლო ხელმწიფეების ღვთიურის ჩამომავლობისა, რადგანაც უფალი განაგებს ქვეყანას ზეციურის ტახტიდან; 5, პორფირი და ბისონი, ეკლესიის მსახურთა მსგავსად, მითვისებული მეფისაგან; 6, სახელმწიფო დროშა და სახელმწიფო ხმალი. პირველი მოხსენებულია თეიმურაზ მეფის კურთხევის დროს, მეორე თამარ მეფისა და სხვა მეფეთა დაგვირგვინების აღწერაში. შავთელი ასე ასწერს თამარის რეგალიებს:

---

<sup>13</sup> ვახტანგის კანონები § 25.

კვერთხი მეფეთა დიდ ხელმწიფეთა თვით გაქვს გე-  
ბალით სხვამც რადეკვეთოს,  
ჯაჭვ საჭურველნი, ძნელ სასურველნი, მით სარკინოზ-  
ნი მყის დაუკვეთოს.  
ხრმალი ლესული, მაზედ მხნე სული, ბარბაროსთ მსრვ-

ელად, მყის წარგემართოს.  
მკლავნი ძლიერნი, გმირთა მძლიერნი, რისხვით მათზე-  
და რომ მოგემართოს.  
შესამოსელი, შესამკობელი, გმოსიან ტანსა, ოქრო ნემ-  
სულნი,  
გვირგვინ სკიპტრანი, ბისონ მიტრანი, მონეულითა თანა  
შექსულნი.  
გაქვსლა პორფირთა, შთაცმა პოდირთა, სამარავდონი ერთ-  
გან ექსულნი.  
ღიადიმითა, ღიადიმითა, ზეგარდამო გაქვს წმიდად ექსუ-  
ლნი.<sup>14</sup>

„ტახტ-გვირგვინ-სკიპტრა-პორფირი“ – სახელმწიფო რეგალიებად ცნობილია აგრედვე რუსუდანიანისა<sup>15</sup> და ვეფხისტყაოსანში: „დასუა და თავსა გვირგვინი დაადგა თავის ხელითა. მისცა სკიპტრა და შემოსა მეფეთა სამოსელით (ტაეპი 14).

ჩვენი მეფეების წყალობის გუჯრები და სახელმწიფო განკარგულებანი იწყება სიტყვებით: „ნებითა და შეწვენითა ღვთისათა“...<sup>16</sup>

<sup>14</sup> „თამარ მეფის შესხმა“, აბდულ მესია შ ა ვ თ ე ლ ი ს ა, სტ. 37 და 38

<sup>15</sup> „რუსუდანიანი“, ხელნაწერი წერა-კითხვის საზოგ. გვ. 116.

<sup>16</sup> ჩემი „გურჯები“, ს ი ო ნ ი ს ა 1666 წ. გვ. 3, შეადარე გვ. 2 და ჩემი Двор. акты გვ. 10.

ანუ „სახელითა სახიერისა არსებისა დაუსაბამოს მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა და შუამდგომლობითა ყოვლად უბიწოსა წმიდისა სიონთა მღვთისმშობლისათა“<sup>17</sup>... ეს დასაწყისი – „შეწვენითა ღვთისათა“, ანუ, როგორც რუსულად ითარგმნება<sup>18</sup> „волей и помощію Божіей мы Богомъ вознесенный, Богомъ утвержде- Нный и Богомъ коронованный“ აღნიშნავს სამეფო უფლების წყაროს, ღვთისგან დაწესებულს უფლებას, ზეცის ქვეყნიურ მოადგილეს. ამგვარი აზრი დამკვიდრდა ბიზანტიაში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ და იქიდან შეითვისა ყველა მართლ-მადიდებელმა მემატიანე-მფლობელმა. აი, მაგალითად, აქამდის დარჩენილი ტიტული ეთიოპიის მფლობელისა: Влаговърный царь Эфіопскій Менеликъ II, изъ колъна Іуды, великому Царю царей Эфіопій, царствующему Волею Божіей“



„მეფეთა მეფედ“ წოდება პატარა ეთიოპიის ქრისტიანე ბატონისა, რასაკვირველია, გაზვიადებულია; მაგრამ აქაც წყაროდ უფლებისა მიღებულია ღვთაებრივი ჩამომავლობა.

გარდა წყაროსი, ჩვენთა მეფეთა ტიტულში აღნიშნულია დედა აზრი სამეფო წესდებისა. თამარ მეფეს აბდულმესია შავთელის პოემის სათაურში ეწოდება თვით-

---

<sup>17</sup> ib стр. 5 Двор. Акты, 38

<sup>18</sup> ადრესი პეტერბურგის გეოგრაფიული საზოგადოებისა ნეგუსის მიმართ. მენელიკი აქ მოხსენებულია იუდის ჩამომავლად, რადგანაც დამფუძნებელი მისი დინასტიისა ტრადიციით აღიარებულია შვილად სოლომონისა და სავის დედოფლისა. შეადარე ჩვენი – იესეან-დავითიანი, სოლომონიან-პანკრატოანი...

<sup>19</sup> კატალოგი დ. ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი ს ხელნაწერებესა № 79

მპყრობელი „პოემა ანუ შვენიეტსიტყვაობითითა ხელოვნებითა შეწყობილნი სტიხნი საქებრად სახელოვანისა და ძლევით განთქმულისა ხელმწიფისა თამარ პირველისა გიორგი მეფისა ბაგრატოვანისა ასულისა სრულიად ზემოდა და ქვემოდა ივერიისა და სხვათა თვით-მპყრობელისა და მრავალთა მტერთა მძლეველისა ქმნილი გელათის მონასტერსა შინა და მუნითვე მორთმეული აბდულ მესია შავთელისაგან პირველ ყოვლისა მდივნად ღირს სახსოვარისა მის მეფისა და შემდგომად მონაზონობის მიღებისა მას მონასტერსა შინა იოანნედ წოდებულისა“. თვით-მპყრობელი წარმოადგენს ქართულად ნათარგმნს ტერმინს αὐτοκράτωρ, რუსულად самодержецъ ეს დამატება ქართულს ტიტულში შეგვხვდა მხოლოდ ამ პოემის დასაწყისს და თუ იგი ეკუთვნის ჩვენი დროის გადამწერს მაშინ საეჭვოდ მიგვაჩნია.<sup>19</sup>

ტიტულშივე დაცულია კვალი მესამე გარემოებისა, რომელსაც აქვს სატერიტორიო მნიშვნელობა: აქ აღნიშნულია საზღვრები სამფლობელო მამულისა, რომელიც ეკუთვნის მეფეს. კინარის წმ. სამების გუჯარი მაგალითია ამ სატერიტორიო საზღვრების აღნიშვნისა: „ჩვენ ირაკლი მეორემან მეფემან ქართლისა, კახეთისა, და ყოვლისა, საქართველოდსამან“... ქართლ-კახეთის შეერთების შემდეგ მეფის ტიტულში თუ არა, სამეფო განკარგულებაში მაინც მკვიდრდება ახალი ტერმინი, რომელსაც ჰხმარობს ბატონიშვილი გიორგი: „ჩვენ ორსა-

---

<sup>19</sup> კატალოგი დ. ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი ს ხელნაწერებისა № 79.

ვე საქართველოს უფლისწული<sup>20</sup> ვამტკიცებთ... ხანდა-  
ხან შემოკლებულად მოხსენებულა მხოლოდ ქართლ-კახე-  
თი ირაკლის ტიტულში და შემდეგ დამატებულია სიტ-  
ყვა და სხვათა, რომელიც რუსულად ითარგმნება „и про-  
Чихъ“ და უდრის რუსულს წინად „ИМЫХЪ“ და ახლა „и  
прочая и прочая и прочая.“

ამგვარად ჩვენთა მეფეთა ტიტულში მოთავსებულია  
ტრადიციული აზრი მათის ჩამომავლობისა იესიან-და-  
ვითიან-სოლომონიანის თესლისაგან, აღნიშნულია წყა-  
რო, საიდანაც მომდინარეობს მეფის უფლება და განმარ-  
ტებულია სამზღვრები მათის სამფლობელოსი, მაგრამ  
ვიდრე ეს ტიტული განმტკიცდებოდა, ჩვენი მეფენი  
ინოდებოდნენ სხვა-და-სხვა დროის მთავრებად, ერისთავთ  
ერისთავებად, მამფლებად, ქორიკოზებად, „ქართლის  
ცხოვრება“ აშოტის შვილის გვარამის დროიდან (883) ტაო-  
კლარჯეთის მფლობელს უწოდებს მამფლებად, როგ-  
ორც კახეთის მფლობელთ – ქორიკოზებად. ლექსი  
მამფალი უდრის შემდეგის საუკუნეების მთავარს და  
იხმარება მხოლოდ მე-X საუკუნის გასვლამდე, როდე-  
საც მამფლები, ერთმპყრობელობის დაარსების გამო,

---

<sup>20</sup> ჩემი გუჯრები 367. შეადარე ზემორე ხსენებული ბაგრატის  
გუჯარი და რუსულად დაბეჭდილი ტიტული ირაკლი მეორესი:  
М. Б. мы... помазаннаго царя Теймураза сынъ, парь Кар-  
талинскій Кахетинскій и обладатель Эриванскій. Бамбак-  
скій и Казахъ-борчалинскій Ираклий II... (Двор. Акты 42.)

საქართველოში გაჰქრნენ<sup>21</sup> ამავე ლექსს ჰხმარობს, რო-  
დესაც ტაო-კლარჯეთის მპყრობელთ შეეხება მეთვე სა-  
უკუნეში ბიზანტიის მწერალი კონსტანტინე პორფი-  
როგენი; ესევე სიტყვაა მოხსენებული აგრედვე ამ დრო-  
ისათვის მეთერთმეტე საუკუნის მემათიანე სტეფან-  
ოს ასოლიკის ნაწერებში და სხვა-და-სხვა ქართულ მანუს-  
კრიპტებსა და გუჯრებში. საკვირველია რომ ლექ-  
სი მამფალი ტაო-კლარჯეთის საზღვრებს თითქმის  
არ გასცილებია და ამასთანავე მე-XI საუკუნიდან  
არც მათიანეში და არც სხვა ძველს მწერლობაში აღარ  
აღმოიკითხვის.

სახელწოდება ქორიკოზი,<sup>22</sup> რომელიც კახეთის მფლობელთა ეკუთვნის, იხმარება მე-VIII საუკუნიდან ვიდრე მე-XI საუკუნემდე, როდესაც ბაგრატ IV-მ კახეთის მთავრობა გააუქმა. ვიდრე ქორიკოზს დაირქმევდნენ კახეთის მფლობელნი პირველად გრიგოლის დროს (787-827), იგინი იწოდებოდნენ ჯვანშერის სიკვდილამდის ერისთავთ ერისთავებად, რომლის მსგავსებად შემდეგ მეფენი, განდიდებულნი ძალით, ხან კი მხოლოდ ტრადიციულად, გახდნენ მეფეთა მეფედ. ტაო-კლარჯეთშიც იმ დროს, როცა უფროსი მფლობელი მამფალად იწოდებოდა, მპყრობელნი დანარჩენ საუფლისწულო მამულებისა იხსენებდნენ ერისთავთ ერისთავებად მაგალი-

---

<sup>21</sup> Б а к р а д з е – Статьи по истории и древностямъ Грузии стр. 27 (СПБ. 1887) სვანურ კრებულში ავტორი წმიო აბოს ცხოვრებისა მამფალად უწოდებს ეპისკოპოსთ მტბევარს, იოანესა და კათალიო სამოელს.

<sup>22</sup> ქორიკოზი – ქართ.-ცხოვ. ქორეპისკოპოზი I, 189, 192, 195, 197, 202, 210, 241.

თად, ადარნასე (+898), დავით, გურგენ, სუმბატ და სხვანი. გარდა ამ ადგილობრივის ტიტულისა სხვა-და-სხვა დროს ჩვენი მეფენი იღებდნენ უცხო ერის მიერ მინიჭებულ წოდებას. ბიზანტიის იმპერატორები აჯილდოებდნენ საქართველოს მფლობელთა კუროპალატის, ნობილისიმის და სევასტის ხარისხით. ბაგრატ მეოთხე (1028-82) ამ სამივე ტიტულის მატარებელი იყო. შვილმა ამ ბაგრატისამ გიორგი II მიიღო ტიტული ბიზანტიის კეისარისა. პირველად კუროპალატობა მიიღო გვარამმა (575-600) ჯილდოდ იმ შემწეობისათვის, რომელიც მან აღმოუჩინა იუსტინე მეორეს, ბიზანტიის იმპერატორს სპარსეთის მეფე ხოსროსთან ბრძოლაში. ამის შვილიშვილი დაინიშნა ანტიპატრიკად კეისრის მიერ; პირველი პატრიკი იყო აზო. (ანუ აზონი), თუმცა იმას მხოლოდ „ქარ.-ცხოვრება“ უწოდებს პატრიკად, ვახუშტი კი იხსენიებს მთავრად<sup>23</sup> სუმბატ მამფალი წოდებულიყო ანტიპატრიკად (ანეინათ), როგორც იხსენიებს კონსტანტინე პორფიროგენი. როგორც ბიზანტიის მწერლები ჰმონობენ, ჩვენს მეფეებს ეძლეოდა კიდევ ორი ტიტული – მაგისტროსი<sup>24</sup> და ვესტარხი, ზოგიერთს მკვლევარს ჰგონია, რომ ეს უკანასკნელი წოდება სომხურის ანუ

ქართულის ჩამომავლობისააო, რადგანაც ამ სახელით იხსენიებდნენ ხშირად ჯარის წინამძღვრებს სომხეთში

---

<sup>23</sup> ქართ.-ცხოვ. I, 27. ვახუშტი, ისტორია, 35; იბერიის მთავრებში პატრიკად ცნობილია აშოტ კისკასი, ძმა აღარნასე მეფისა.

<sup>24</sup> ისტორია კედრიწისა, II, 503. მაგისტროსად იყო. დიმიტრი, ძე გიორგისი (1125-1154).

ანუ საქართველოში.<sup>25</sup> იერარქიულად რომ გავსინჯოთ. აღმოჩნდება, რომ უმაღლესი უცხო ტიტული არის კესარისა, შემდეგ სევასტის, ნობელისიმისა, კუროპალატისა, მაგისტრისა, ვესტარხისა და ანტიპატისა. ბიზანტიის იმპერიაში მე-XI საუკუნიდან ზემოხსენებული სხვა-და-სხვა წოდება ისეთი ხარისხია, რომელიც ებოძებოდათ სასახლესთან დაახლოვებულებს. პირველად ეს ხარისხი მიეთვისებოდათ მხოლოდ ბიზანტიაში დამკვიდრებულ მოხელეთა, შემდეგ კი უცხო ქვეყნის მეფეებს და გამოჩენილ მოღვაწეებსაც ურიგდებოდათ. საქართველოში, მაგალითად, კუროპალატობა ებოძათ არამც თუ მეფეებს: დავითს, გიორგის და ბაგრატს, არამედ „თავადს ლიპარტსაც“,<sup>26</sup> როგორც ჰმონწობენ ბიზანტიის მწერლები. ტიტული კეისარი „caesar“, საიდანაც წარმოსდგა სიტყვა „царь“, სებასტი (სევასტი), ნობელისიმი და კუროპალატი უდრის ეხლანდელს ტიტულს – უმაღლესობას (высочество), იმ განსხვავებით კი, რომ ამ ჩვენის დროის ტიტულს ბიზანტიაში ოთხი ხარისხი ჰქონდა, რომელთა შორის კუროპალატობა იყო უმაღლესი საფეხური.<sup>27</sup> მაგისტროსი ძველთა რომაელთა ხარისხია; იგი აღნიშნავდა საერო ანუ სამოქალაქო მოხელეობას: magister equitum, magister peditum

---

<sup>25</sup> ამ აზრისაა სენმარტენი. Memoires sur l' Armenie II 202 – 3, რომელსაც მოჰყავს ჩამჩიანის სიტყვები.

<sup>26</sup> ნახე B r o s s e t – C h r o n i q u e a r m é n i e n n e, 55 Lecouropalate Liparit possedait enpleine proprieté lepays den Haut.

<sup>27</sup> С к а б л а н о в и ч ъ – Византійское государство и Церковь въ XI в. Спб. 1884 გვ. 152.

magister officiorum (კანცლერი), magister larum (praepositi Sacri cubiculi). აგრედვე სევასტი (σεβαστός)

წარმოადგენს თარგმანს რომაელთა იმპერატორის ოქტავიანის ტიტულისას *augustus* (სამღვთო, ღირსი თაყვანისცემასა). ნობელისიმი ბერძნულად *ἰλλύστριος*, ლათინურად *nobilissimus* იყო ტიტული, რომელიც ეძლეოდა ბატონიშვილებს (*принцы крови*).<sup>28</sup> და კუროპალატობა კი მხოლოდ გვირგვინოსან მეფეთა საკუთრებას შეადგენდა და ივერიის დინასტიაში ეს ღირსება იყო მემკვიდრეობითი (შეადარე საპატო მარშალი გრაფი შამპანისა და პალატინი რეინისა). გვარამ კუროპალატის ძე, სტეფანოსი ვერ ჰბედავს მეფედ წოდებას ბერძენთა და სპარსთა შიშით და ინოდება მთავრად, როგორც ჰმონზობენ წარწერანი ჩვენამდის მოღწეულის ფულისა.<sup>29</sup> შემდეგ მთავრებად ინოდებოდნენ ჩამომავალნი დიდის თავადებისა. ასე ჰმონზობს ბატონიშვილი ვახუშტი<sup>30</sup>, გარდა მთავრის ტიტულისა, ისეთნი, ვინც მეფის მაგივრად, ინიშნებოდნენ, ინოდებოდნენ მმართველად: მეფე გიორგი-შაჰნავაზის სპარსეთში მყოფობის დროს ვახტანგ-კანონმდებელი აღიარებული იყო მეფის მაგივრად ანუ

<sup>28</sup> რუსეთში „Царская высота“ შემოდის პეტრე დიდის დრო *благоро-*ს მაგივრად ბატონიშვილებისათვის, რადგანაც კეთილშობილობით დაინყეს მოხსენება აზნაურების (*шляхтичи*) *К у п л е в с к и й – Рус. Госуд. право I, 178 (Харьковъ, 1894)*

<sup>29</sup> *б а р а т а е в ь – Нумизматическіе гз. 10, 70, 71, შეადარე ბერძენთა მონზობა *αρχαυ. Lebeau, XI, 134,**

<sup>30</sup> *ვ ა ხ უ შ ტ ი – ისტორია, გვ. 13 (გამოცემა ბაქრადისა) შეადარე *баратаевъ* ორ. სბ. 73-6.*

ინიშნებოდნენ გამგებელად, როგორც ამბობს „ქართლის ცხოვრება“.

მარზაპანის, პიტიახშის და ათაბეგის მნიშვნელობაზედ გვექნება ბაასი თავად-აზნაურთა წოდების ისტორიის განხილვის დროს. ახლა კი ორიოდე სიტყვა იმ ტიტულზედაც, რომელიც ეძლეოდათ ჩვენს მეფეებს სპარსეთისაგან. ივინი იღებდნენ ღირსებას ხანისა, შაჰისა, მდივანბეგისა, სარდალ-სპასალარისა და ბეგლარებისას; როგორც ხელქვეითი შაჰისა, ჩვენი მეფენი ინოდებოდნენ ვალიებად. ვახტანგ მეხუთე წოდებული იყო შაჰნავაზად, ლევანი, მამა ვახტანგ მეექვსესი – შაჰყულიხანად, მდივანბეგად გიორგი – ერანელთა სპადარ სპასალარად და ამილბარ-სპასპეტად, როსტომ

მეფე – როსტომ ხანად, სვიმონ მეფე – სვიმონ ხანად.<sup>31</sup> ნაზარ ალიხანს ანუ ერეკლე პირველს შაჰი სულტან ჰუსეინი უწოდებს ვალიად. აგრედვე მეფე დავით და თეიმურაზი ვალიებად იწოდებიან (ვალი გენერალ-გუბერნატორს უდრის). ჩვენთა მეფეთა სპარსეთის შაჰის ვალიებად გადაქცევა იმ დროს ეკუთვნის, როდესაც ვახტანგის სიტყვით, მეფენი ქართლისა „უამთა ცვა-ლებით ასრე დამდაბლებულან, რომე ოდენ სახელი მეფე რქმევიათ“ და „ხელმწიფის ყეენის“<sup>32</sup> ნება დართვით აღიოდნენ ტახტზედ. რუსეთთან შეერთების დროს საქართველოში უკანასკნელად ინიშნება ცოტას ხნით ბატონიშვილო დავით მმართველად, მაგრამ გენერალი

---

<sup>31</sup> П у р ц е л а д з е – Груз. Грам. 88; ნახე ნაზარ ალი ხანუ ჩემი Двор. акты 17.

<sup>32</sup> ვახტანგის კანონები § 2.

კნორრინგი ცდილობს რაც შეიძლება მალე მოსპოს მისი გავლენა და გამგეობას აწესებს 8 ქართლ-კახეთის მდივანბეგებისაგან გენერალ ლაზარევის თავმჯდომარეობით<sup>33</sup> ამ გამგეობაში წევრნი სამეფო სახლისანი არავითარს მონაწილეობას არ იღებენ. ამით თავდება საქართველოს მეფეთა ტიტულის ისტორია.

P. S. „წერა-კითხვის საზოგადოებაში“ ვნახეთ ერთი პატარა ხელთნაწერი, სადაც მოყვანილია „წესი და განგება მეფეთა კურთხევისა“. მოვიყვანთ რამდენსამე ადგილს ამ ხელნაწერიდან.

„ეკკლესიაში შესვლის დროს მეფეს წინ მიუძღვის ჯვარის მტვირთველი, ამირსპასალარი ხმალშემორტყმული მარჯვენით ჰყვებოდეს და სამეფო ხმალი ორთავე ხელთა ზედა ეტვირთოს; ამილახორი და მოლარეთ უხუცესი ხმალშემორტყმულივე ამირსპასალარის კერძო ვილოდენ. ჯყონდიდელი და ათაბაგი მარცხენით მეფისა ვილოდენ, ეზოთ-უხუცესი მეფეს უკანა უდგეს. ეკკლესიასთან მეფეს მიეგებებიან შემოსილი სამღვდელ-ლოება და კათოლიკოზი ეტყვის: „კურთხეულ არს მოსვლა თქვენი და დამკვიდრება მეფეთა მეფედ სამეფოსა ამასა თქვენსა“ კათოლიკოზი მოჰკიდებს მეფეს ხელს მარჯვნივ და დააყენებს ეკკლესიაში სამეფო ადგილს.

„მღვდელ-მთავარმან მოილოს ნელსაცხებელი და

თავსა და მხართა სცხოს ხუთჯერ და თქვას სამგზის:

---

<sup>33</sup> Б у т к о в ь – Материалы для истории Кавказа, II, 474.

ეცხების ნელსაცხებელი ღვთივ გვირგვინოსანსა მეფესა ჩვენსა. შემოსონ სამოსელ, შეარტყან სარტყელნი და ხმალნი, მოიღოს კათოლიკოზმან პორფირი და გვირგვინი და დაადგას თავზედ. (ამ ცერემონიის დროს იკითხება დანიშნული ფსალმუნები)... რა უამს იკურთხოს მეფე და დაჯდეს ტახტსა ზედა, ეპისკოპოზნი ამ წესითა დასხდნენ: კათოლიკოზი ქართლისა დაჯდეს მარჯვნივ და ჭყონდიდელი მარცხნივ ტახტსა ზედა ნათითა და ბალიშითა“.

რედაქტორი **ელგუჯა თავბერიძე**  
მხატვარი **გულნარა წიკლაური**  
ტექნიკური რედაქტორი **ირა ნაცვლიშვილი**  
კორექტორი **ლია შერგელაშვილი**

გადაეცა წარმოებას 18. 03. 93. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 21, 04, 93. სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 0,75, პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 1,5. ბეჭდვა მაღალი, ქალაქი № 2, ტირაჟი 10000  
შეკვეთის №422

## ფასი სახელშეკრულებო

სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების  
გამომცემლობა „სარანგი“ ქუთაისი, გრიშაშვილის ქ. № 6

საქართველოს რესპუბლიკის  
პოლიგრაფიისა და საგამომცემლო საქმიანობის კორპორაციის  
ქუთაისის გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის № 5 სტამბა  
ქ. ქუთაისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი № 33.